

Alf Prøysens Teskedsgumma i tantforskningsperspektiv

Abstract: Alf Prøysen's Mrs Pepperpot has been adopted by Swedish children's literature. Still, there is little research done on the stories about her. In this article, I explore the impact of Prøysen's popular miniature character using topical research on the concept of elderly women or, so called, "aunts". Mrs Pepperpot's gender and age, as well as the nature of her shrinking, set her apart from other children's literature miniatures. This reading, which takes into account how gender and age are made in literary texts, throws new light upon Mrs Pepperpot's dual nature. The analysis shows how her dramatic adventures whilst a minikin are set off against everyday "little life", at the same time as interesting cracks appear in her role as caring wife and good mother via her childish playfulness and rebellious outbursts characterized by non-age adequate behaviour. Thus, Mrs Pepperpot is read as a complex literary character, or a "super aunt", who encompasses both a female ideal and a resistance towards that ideal.

Keywords: Alf Prøysen, Mrs Pepperpot, children's literature, elderly women, aunts, literary miniatures, gender, age.

*"Jag pratar visst inte smörja", sa gumman, "och det ska jag säga dej, att jag är inte vilken käring som helst." (Prøysen, *Mera om gumman* 15)*

Jag, och många med mig, växte upp med Alf Prøysens (f. Olafsen 1914–1970) Teskedsgumma. För mig var hon svensk och jag läste henne på svenska med illustrationer av Björn Berg vars bilder var bekanta från Astrid Lindgrens Smålandsbaserade Emil-böcker. Att jag upplevde henne som svensk är sist och slutligen inte så konstigt eftersom Teskedsgumman har levt ett helt eget liv på svenska. Många av berättelserna om henne utgavs först på svenska och därefter på norska.

Den allra första berättelsen om henne skrev Prøysen för Rabén & Sjögrens pristävling för nya nordiska sagor 1955. Han vann inte, men förlaget – där Astrid Lindgren var redaktör – bad om fler historier om gumman vilket nästa år resulterade i en bok (Røsbak 278–[294]; Birkeland, Risa och Vold 190). Samma år gick *Kjerringa som ble så lita som ei teskje* första gången i norsk radio på "Barnetimen for de minste" (Moe; Birkeland, Risa och Vold 190). På svenska finns sex kapitelböcker: *Gumman som blev liten som en tesked* (1956), *Mera om gumman som blev liten som en tesked* (1958), *Teskedsgummans födelsedag* (1960), *Teskedsgumman i sagoskogen* (1968), *Teskedsgumman på camping* (1969), och *Teskedsgumman flyger och far* (1972); på norska fyra: *Kjerringa som ble så lita som ei teskje* (1957), *Teskjekjerringa på nye eventyr* (1960), *Teskjekjerringa i eventyrskogen* (1965) och *Teskjekjerringa på camping* (1967). Dessutom skrev Prøysen tillsammans med Ulf Peder Olrog berättelser för svenska *Veckorevyn* som aldrig trycktes i Norge (Røsbak 363). Det finns alltså berättelser om Teskedsgumman på svenska som saknar norsk motsvarighet (Birkeland, Risa och Vold 190). Samtidigt är långt ifrån alla berättelser om Teskedsgumman som Prøysen framförde i norsk radio utgivna i tryck (Moe).

Den första boken på svenska blev genast en braksuccé och Tomas Nilsson menar rentav att Prøysens Teskedsgumma alltid varit mer populär i Sverige än i sitt hemland (50). Julkalender-versionerna i Sveriges TV och radio – som 2007 valdes till den genom tiderna bästa adventskalendern – har också bidragit till "försvenskningen" av Prøysens klassiska barnboksfigur. Därför kan man undra över den tystnad som råder kring Teskedsgumman i svensk barnboksforskning, något som den här artikeln vill åtgärda i samband med Alf Prøysens 100-årsjubileum 2014.

Alla svenska böcker om Teskedsgumman, undantaget *Teskedsgumman på camping*, innehåller korta, episodiska berättelser vars nav utgörs av gummans miniatyrförvandlingar. Motivet har rötter i myt och folksaga och Teskedsgumman är en i raden av barnlitterära figurer som temporärt förvandlas till pysslingar. I en nordisk barnlitterär kontext är Selma Lagerlöfs *Nils Holgerssons underbara resa genom Sverige* (1906–07) och Astrid Lindgrens "Nils Karlsson-Pyssling" (1949) de mest välkända exemplen. Det är heller knappast en slump att båda författarnas pysslingar bär förnamnet Nils. I de här två berättelserna används miniatyrförvandlingen på olika men för metamorfosmotivet typiskt ambivalenta sätt (se Lassén-Seger, *Adventures*). Hos Lagerlöf är förvandlingen ett temporärt tillstånd som påtvingas pojktoprotagonisten utifrån. Därmed fungerar förvandlingen som en bestraffning, samtidigt som den ger Nils möjlighet

att skifta perspektiv och uppleva äventyr som får honom att växa som människa. Lindgren gör däremot sin barnprotagonist Bertil till initiativtagare och aktör i förvandlingsdramat. Därmed skapas en helt annan, psykologiserande tolkningsförutsättning där den magiska förvandlingen kan ses som sprungen ur Bertils längtan efter en vän och lekkamrat.

Men till skillnad från sina föregångare är Teskedsgumman inget barn utan en äldre kvinna.¹ Dessutom är hennes äventyr i miniatyr varken bestraffningar påtvingade utifrån eller egenhändigt fram-suggererade, utan något som tillsynes slumpmässigt drabbar henne.² "Nog är det tokigt, men värre har jag varit med om", utbrister hon på typiskt vis vid ett av de många tillfällen när hennes förvandlingar ser ut att sätta käppar i hjulet för det hon tänkt göra (Prøysen, *Teskedsgummans födelsedag* 43). Poängen med hennes förvandlingar blir därför en helt annan, närmast den att iscensätta hennes rådhighet och kvinnokraft. I linje med den tanken kommer jag därför i den här artikeln att med tantforskning som analysredskap undersöka Teskedsgummans sprängkraft som kvinnlig karaktär.

Att göra en tant

Tantforskningen har sin hemvist i genusvetenskapen och, i likhet med flickforskningen som är dess systergren,³ ägnar den sig åt studiet av hur kvinnlighet och åldrande gestaltas i bland annat litteratur och populärkultur (se t.ex. Ellingson och Sotirin; Liliequist och Lövgren, *Tanten*; Sotirin och Ellingson). Att Teskedsgumman är en äldre kvinna framgår redan av hennes namn. Däremot är det i en samtida kontext iögonfallande att hon tituleras "gumma". Med dagens mått mätt är hon ovanligt ung för det. Femtiofyra år påpekas hon vara i *Teskedsgumman i sagoskogen* (Prøysen 33, 107). Hon kvalar idag snarare in som "tant" i mellanrummet mellan (ung) kvinna och (gammal) gumma så som denna ambivalenta kvinnliga figur formuleras inom aktuell tantforskning (se exempelvis det tvärvetenskapliga studiet av tant-begreppet i *Tanten, vem är hon? En (t)antologi*) och i feministisk populärkultur såsom Elin Eks inspirationsbok *Supertanten* där Teskedsgumman, som en av flera barnlitterära tanter, dyker upp på listan över "Kända tanter" (9).

Begrepp som tant eller gumma handlar nämligen inte enbart om biologisk ålder. Etnologen Karin Lövgren menar att "ålder ges olika betydelser beroende på kön" och att uppfattningar om kvinnans olika åldrar länge styrts av tankar om reproduktion (24, 38). Efter klimakteriet, som genomsnittligt inträffar vid 51 års ålder, har kvinnor

i regel ansetts som äldre. På samma sätt som genusforskningen lyft fram att kön/genus inte enbart är en biologisk kategori utan något som i allra högsta grad görs och påverkas av samhälleliga normer och värderingar, poängterar tantforskarna att ålder görs, det vill säga att det finns normativa uppfattningar om vad som är passande beteende eller livsstil vid olika åldrar (Ambjörnsson och Jönsson; Lövgren 23). Att dylika värderingar och uppfattningar om kvinnor fluktuerar får väl min förvåning över Teskedsgummans faktiska ålder tjäna som bevis för. Idag är en kvinna snarare en tant än en gumma vid femtio års ålder.

Hur görs då Teskedsgumman till tant? Eva Söderberg formulerar i sin essä "På besök i Astrid Lindgrens tantgalleri" en rad typiska barnlitterära tant-attribut som också återfinns hos Prøysens Teskedsgumma. Ett av dem är hennes symboliskt laddade tilltalsnamn (jfr Söderberg 110) som signalerar kvinnlighet och hemmets intimsfär (se bild 1).

Bild 1. Björn Bergs illustration till Prøysen, *Göta Petter, sa teskedsgumman* (1968). © Björn Berg/ Bildmakarna Berg.

Epitetets betydelse förstärks av att läsaren aldrig får veta hennes för- eller efternamn. Teskedsgumman äventyr knyter dessutom, på typiskt tantvis, an till "det lilla livet" (jfr Liliequist och Lövgren, "Tanten" 11) förankrat i en landsbygdstillvaro under 1950-talet genom vardagliga företeelser i hemmet (storstädning, byk och matlagning) samt i byn (kafferep, basarer, visiter) vilka alla försvåras av att hon plötsligt blir liten som ... Ja, vaddå? Jo, en tesked. Ett vardagligare föremål än så kunde hennes miniatyr-jag knappast jämföras med. Ett hushållsföremål, förknippat med eftermiddagens kaffe-stunder vid vaxduksbeklätt bord i ett nystädat kök.

Såsom många andra barnlitterära tanter karaktäriseras Teskedsgumman dessutom med hjälp av stående uttryck (jfr Söderberg 109), som det slagkraftiga "Göta Petter!"⁴ som är ett slags svordoms-eufemism med vilket hon uttrycker sin förvåning och irritation över de prekära situationer miniatyrförvandlingarna försätter henne i. Likaså Prøysens hantering av förvandlingsmotivet förstärker hennes domesticering i och med att det övernaturliga tonas ner med sagomarkörer som "[d]et var en gång en gumma" (Prøysen, *Gumman som blev* [7]) samtidigt som metagrepp används för att antyda en verklighetsförankring. "[H]ar du hört talas om mej i radio kanske?" undrar gumman när flickan som hon tagit sig fram till på kattrygg och snöplog undrar om hon är "den där gumman, som kan bli liten som en tesked?" (Prøysen, *Gumman som blev* 20). De senare böckerna blir allt mer samtidsorienterade med markörer som till exempel TV, reklam, flygresor till Kanarieöarna och camping med bil. Prøysen rör sig med andra ord i ett sagans ingenstans där magiska företeelser äger rum utan närmare förklaring, samtidigt som han gör anspråk på att knyta Teskedsgumman till en vardagsverklighet där man kan höra berättas om henne på radio.

Vissa av Teskedsgumman's tant-attribut är utpräglat traditionella. Hon är exempelvis kvinnokraft personifierad.⁵ Eller som författaren själv lär ska ha sagt: "Teskedsgumman skulle aldrig kunna vara en gubbe. Han skulle aldrig ha klarat av det" (Nilsson 50). Det är inte fysisk kraft hon besitter utan list och kvicktänktighet. I miniatyrformat färdas gumman, som mången sagans lilliputt före henne, ofta i ficka, ryggsäck eller luva. Gömd på detta sätt utövar hon gärna makt över sina bärare genom att manipulera och utnyttja deras svagheter. Hon spelar bland annat på sin snåle gubbes rädsla för att bli till åtlöje i byn och får honom att handla det hon vill ha när han går till affären med henne gömd i fickan (Prøysen, *Gumman som blev* 24–30). Och på ett liknande sätt hindrar hon honom att göra sig av med en kull kattungar som hon vill behålla (Prøysen, *Mera om gumman* 113–121).

Ett av Teskedsgummans mest traditionellt kvinnliga tantdrag är rollen som den omhändertagande goda modern. Medan hennes egna barn "är vuxna för längesedan" och utflugna från hemmet finns många barn i gummans närmiljö att knyta an till (Prøysen, *Teskedsgummans födelsedag* 52). Jag nöjer mig med ett exempel bland många. "Gumman på basar" – där Teskedsgumman i maskopi med grannflickan låter lotta ut sig som mekanisk docka – avslutas med en ömsint ögonblicksbild av deras kärleksfulla relation som mäter sig med Astrid Lindgrens klassiska kärleksmantra från Emil-böckerna: "Du och jag, Alfred". "Tror jag det, du och jag, Emil.":

Dagen därpå var gumman stor och flickan liten, och då sa gumman:
"Du är min flicka du."
"Ja", sa flickan, "och du är min gumma, för jag vann dej på blåsorkestertbasaren." (Prøysen, *Gumman som blev 45*)

Teskedsgumman ger upprepade gånger prov på sin förmåga att i tal och gärning möta barns behov.⁶ Samma omsorg visar hon gentemot värlösa djur, såväl vilda som tama. "Djur ska inte vara några leksaker som barna kan kasta bort när det inte är roligt längre" utbrister gumman upprört när hon stöter på en övergiven sommarkatt (Prøysen, *Teskedsgumman på camping* 27). Hennes nära förhållande till djur förstärks ytterligare av att miniatyrförvandlingarna ger henne förmåga att tala med dem och därmed också umgås på jämlika villkor.

Trots att Teskedsgumman har starka drag av den goda modern stagnerar porträttet av henne inte i en idealiserad glansbild. Prøysen antyder stundvis att hemmalivet inte alltid bjuder på så stora utmaningar: "det är nu en gång så att när man går ensam hela dagarna i huset så får man ta den spänning som erbjuder sig" (Prøysen, *Teskedsgummans födelsedag* 26). Också det lilla livets vardagstristess och frustration får utlopp i berättelserna, särskilt via den samtidigt kärleksfulla och konfliktfyllda relationen till mannen. Makarna är framförallt varandras motsatser i sina respektive förhållningssätt till djur. Medan mannen "tycker att det är schangtilt att få vara med i det fina jaktsällskapet", går gumman hemma och gråter när älgjakten drar igång (Prøysen, *Teskedsgumman flyger* 9). Och medan gumman ömmar för husdjurens väl och ve, drar sig gubben inte för att ta en kull kattungar av daga. Tack vare sina miniatyrförvandlingar lyckas gumman, även denna gång, avstyra mannens planer och övertrumfa honom. Men dessa episoder antyder en mörk, rentav våldsam sida hos mannen som gumman tvingas hantera med list och lämpor. Han drar sig varken för att dränka gummans kattungar som hon försökt

gömma undan på vinden, och hota med att "ta gumman i nackskinn-net" (Prøysen, *Mera om gumman* 119) eller "ruska om gumman och bära sig vildsint åt" (Prøysen, *Teskedsgumman i sagoskogen* 59). Prøysens egen illustration till berättelsen om kattungarna publicerad i tidskriften *Kooperatören* (nr 2 1959) framställer mannen med mörka, rentav skurkaktiga, drag (se bild 2).

Nå har du hört många sven-tyr om teskjekjærringa, men mannen hennes har du nesten ikke hørt noenting om. Han bare kommer inn i slutten på eventyret han, da kjærringa er blitt stor igjen og har satt maten på bordet. Og hvis maten ikke står på bordet så sier'n: — Skal det ikke gå an å få mat her i huset tel skikkelg tid for en gongs skuld? Og hvis maten er ferdig så setter'n seg og spiser, og da sier'n ingenting. Hvis det er kaldt ute så sier'n — Ai-ai-ai ..... og går og småsyrger.

Så var det en kveld han kom hjem så skulle han gå opp på loftet. Og der hadde kjærringa gjømt fire svarte kattonger. For mannen hennes likte ikke kattonger før dom ble litt større, det er mange som ikke gjør det vet du. Og da mannen hennes kom ned fra loftet så stelte han seg midt på golvet og så på skrå bortpå kjærringa og sa: Hem-Hemhem!!! Og like etterpå så begynte'n å småsyrge: Ai-ai-ai, sa'n.

Kjærringa sa ingenting, men hu tok ned den gamle vindjakka hans og begynte å lappe den.

— Affer sitter du og lapper den gamle jakka mi nå da? spurte mannen.

— Det er følt vær ute nå, sa kjærringa.

— Je har itte tenkt meg ut je, sa mannen.

— Nei, du får gjøra som du vil, sa kjærringa. — Je for min del skal sitte her je sitter, sa hu.

— Ja, kanskje je går ut en liten tur allikevel, sa mannen.

— Ja, det tenkte je nok, sa kjærringa. Og så gikk mannen opp på loftet og der tok'n en

sekk og så putta'n alle fire kattunga i sekken. Men da han gikk nedover trappa tenkte han at han måtte ta på seg vindjakka si, og så satte'n ifra seg sekken i trappa og gikk inn etter vindjakka. Den hang over en stol i kjøkkenet.

— Ja, så går je en tur je da, ropte han innover i stua der han trudde kjærringa satt, men ingen svarte og så ville

—Ja, det er akkurat tel pass tel deg det, du som har tenkt å drukne fire kattunger, sa det i sekken.

Mannen satte sekken ifra seg og begynte å snøre opp for å se hva det var som prata, og vips så smatt det ut en kattonge.

— Å ska je gjøra nå da? sa mannen og skyndte seg å snøre igjen sekken. — Det går da itte

nes skyld. Og han grov og grov i sekken, men sekken var tom.

Og nå ble mannen helt ulykkelig, han snufsa og gråt og en gang iblant sa han pus pus, og så kom det ei lita jente på vegen.

— Har du miste kattonger så skal je bli med deg og leite etter dom je, sa jenta.

— Ja, det er fint det, sa mannen, og like etter så kom det en gutt som hadde ei stor lom-melykt, og så ble gutten med og leita etter kattongene. Først fant jenta en kattonge bak en stubbe, så fant gutten to kattonger som hadde satt seg fast i snøen, og til slutt fant gutten og jenta en kattonge samtidig. Og mannen sto på vegen med åpen sekk og putta kattonga ned i sekken.

— Ja, takk for hjelpa da, sa'n til gutten og jenta, — og vil dere være så snille å bære sekken hjem tel meg og setta den på kjøkkenet så var det bra, sa'n.

Og det ville gutten og jenta, og så gikk mannen og leita etter kjærringa si både en time og to, og han lokka og han snufsa og han begynte nesten å stortute, men så gikk han hjem-over. — Je får leite mer i mårrå, tenkte'n.

Men da han kom hjem dreiv kjærringa på kjøkkenet og pyn-ta ei bløtkake med svenske-annanas, og under ommen i ei stor fliskrøj lå kattermor med fire onger rundt seg.

— Har du kommet hjem da? sa mannen.

— Je? sa kjærringa. — Je har vært hjemme hele tia je!

— Men hva var det som prata i sekken da? sa mannen.

— Kjært barn har mange navn, sa kjærringa. — I gamle dager kalte vi det samvittighet. Og så gikk hu bort og ga mannen et ornth smellkys på kindet og sa han kunne få eta så mye bløtkake han ville. Så kunne kattonga få resten.

Teskjekjærringmannen

han ikke hefte seg bort med å rope lenger, for han hadde ikke lokt igjen gangdøra og ikke snørt igjen sekken. Og så tok'n sekken på ryggen og gikk. Ute var det følt vær. Det blåste og snødde og det var store vass-dammer i vegen.

— Huffa meg for et vær da, sa mannen tel seg sjøl. — Det er nå nesten så en kan drukne.

an at kattongen blir ute i natt i dette føle slapseværet, sa han.

— Å, han får det vel ikke våtere han enn vi som skal senkes i bekken, sa det i sekken.

Da satte mannen fra seg sekken ennå en gang og løste opp snøret for å se hvem det var som prata, og vips smatt det en kattonge til ut i den mørke natta. Mannen snørte sekken igjen og gikk et lite stykke, men så stoppa han.

— Tenk om reven kommer og tar de to kattongene som smatt ifra meg! sa han.

— Å, reven er vel ikke verre han enn du, sa det i sekken. Nå satte mannen sekken veldig forsiktig fra seg, men akkurat da han hadde fått opp snøret så glei han på holkeføret og så .... vips! smatt den tredje kattongen ut.

— Nei, dette blir verre og verre det, sa mannen.

— Og verst blir det for meg, sa det i sekken.

— Nei, nå veit je åkke det er som prater, sa mannen, — du er kjærringa mi som har blitt så lita som ei teskje, og du har lurt deg ned i sekken, men je ska ta deg je, sa han og åpna sekken og vips! smatt den siste kattongen ut. — Ja bare fly, sa mannen, — nå ska je ha tak i kjærringa mi, for det er hen-

Mannens potentiella våldsamhet tonas i regel ner, men spricker stundvis fram och antyder att Teskedsgummans miniatyrförvandlingar har en subversiv, emancipatorisk funktion eftersom de tillåter henne agera bortom mannens vetskap och kontroll. Teskedsgumman delar dessutom sällan sina miniatyräventyr med mannen utan låter dem så att säga utgöra en del av sitt hemliga liv.

Teskedsgumman som supertant

Utöver Teskedsgummans hittills nämnda typiska tant-drag såsom hennes kvinnokraft och agerande som den goda modern, alla attribut som knyter henne till hemmets intimsfär och det lilla livet, samt de emancipatoriskt subversiva miniatyrförvandlingarna, finns det dessutom aspekter som gör henne till en riktig barnlitterär supertant. Det vill säga hon är något utöver den vanliga tanten i den bemärkelsen att hon skildras som extraordinärt rejäl och handlingskraftig samtidigt som hon tillskrivs karaktärsdrag som grumlar en renodlad ålderskategorisering.

Tanten upplevs nämligen ofta som "företrädare för civilkurage", hon "vågar säga ifrån, är barsk och orädd" (Liliequist och Lövgren, "Tanten" 11). Detta förklaras med att hon efter klimakteriet uppfattas som averotiserad och därmed får större möjlighet att agera framom att behaga. Tanten ses inte som sexuellt hotfull och då kan hon få större makt på andra arenor (Lövgren 32). Teskedsgumman – som aldrig fått vara Lucia i sin ungdom eftersom man alltid valde "det snällaste barnet" och "den vackraste flickan" framom henne – tar nu, "ensam i stugan med sin gubbe och alldeles utan konkurrens" revansch (Prøysen, *Teskedsgumman flyger* 46). Även utanför hemmet i mötet med skogens vilda djur ger Teskedsgumman prov på tuffhet värdig en supertant. I skogen finns också en makthierarki att förhålla sig till. Som liten föreligger alltid risken att någon som är större än en själv kan – och vill – äta upp en. Gumman konstaterar klarsynt efter ett av sina miniatyräventyr till skogs att: "[a]lla har nån som är större och starkare över sej, nån som lurar på att göra kål på det kryp som råkar vara mindre än en själv" (Prøysen, *Teskedsgumman flyger* 104). Men med mod och djärvhet får hon farliga rovdjur som räv, varg och björn att dansa efter hennes pipa. Den ofta citerade slutklämmen lyder:

"Man klarar sej alltid här i livet även om man är liten, om man bara vet hur man ska behandla dom som man möter" [...]. "Dom listiga ska man lura, dom fega ska man skrämma och dom starka ska man klla bakom örat." (Prøysen, *Mera om gumman* 19)

Teskedsgumman personifierar här supertanten som handlingskraftigt subjekt och, för att låna Elin Eks träffande beskrivning av tanten, "civilkuragets rynkiga ansikte" (6). Påhittig och orädd tar hon sig ur alla de knipor hennes oberäkneliga krympande försätter henne i. Hon drar sig inte heller för att ryta till när det behövs. I "Teskedsgumman vill säga ifrån" ägnar hon sig åt aktivt "mostrande" – eller "aunting" som den ursprungliga engelska termen lyder myntad av kommunikations- och genusforskarna Laura L. Ellingson och Patricia J. Sotirin – när hon ger sig iväg för att läsa lusen av skolfröken men slutar med att läxa upp sig själv framför spegeln där hemma (Prøysen, *Teskedsgummans födelsedag* [68]–79).

Supertanten Teskedsgumman är en komplex figur. Förutom rätt-rådighet och mod har Prøysen gett henne utpräglat barnaktiga drag. Hon är såväl empatiskt inkännande när det gäller barns bekymmer som barnligt lekfull. Skogsdungen i närheten av sitt hus upplever hon, på barns vis, som en "sagoskog" (Prøysen, *Teskedsgumman i sagoskogen* 11) och flertalet berättelser vittnar om hennes förmåga att spontant delta i barns lek, som när hon leker bil med musungarna i "Teskedsgumman spår i kaffesump" (Prøysen, *Teskedsgummans födelsedag* [24]–36). Särskilt i relation till sin man framställs hon som ett okynligt barn. Första gången gubben är med om att gumman förvandlas påpekar han att om hon gömt sig i skåpet så får hon komma fram, "för vi är för stora att leka kurragömma du och jag" (Prøysen, *Gumman som blev* 24). Då svarar gumman trotsigt: "Jag är inte alls för stor, jag passar precis till att leka kurragömma" (Prøysen, *Gumman som blev* 24). Hon leker också kurragömma med sina väninnor i "Teskedsgummans födelsedag" (Prøysen, *Teskedsgummans födelsedag* 7–[11]) och "har själv lust att gå med ficklampa och leka detektiv" som traktens ungar när hon upptäcker att någon stjal potatis från henne (Prøysen, *Teskedsgumman i sagoskogen* 65). Gummans barnaktighet understryks ytterligare av Björn Bergs bildsättning i de svenska utgåvorna eftersom han ofta iscensätter henne som ett vigt och lekfullt barn (se bild 3).⁷

I och med att Teskedsgumman inte alltid betar sig på ett åldersadekvat sätt blir hennes tantfigur extraordinär på så sätt att den ifrågasätter vad och vem tanten egentligen är (jfr Mia Österlunds resonemang om hybrida tantbarn i *finlandssvensk bilderbok*, 209–211). Som vi redan sett kan detta beteende både förarga och skrämman mannen. Närheten till barnen och hennes djupa förståelse för deras glädjeämnen och bekymmer genomsyrar däremot texten och utgör ett av fundamenten för den barntillvändhet Prøysens texter andas. Kari Marie Engen påpekar att Prøysen, också i sin vuxenprosa, fram-

Bild 3. Björn Bergs illustration till Prøysen, *Göta Petter, sa teskedsgumman* (1968).
© Björn Berg/Bildmakarna Berg.

håller tron på fantasins förmåga och fördelarna med att behålla sitt barnasinne (63). Detta gäller inte minst Teskedsgumman som Engen ser som en sinnebild för Prøysens etiska ideal (66–[70]). Till skillnad från sin man har hon, enligt Engen, förmåga att leva i samförstånd med allt levande kring sig (69). En sådan tematisk läsning av Prøysens människosyn och livshållning rörande bilden av Teskedsgumman kan ytterligare fördjupas av en läsning som tar i beaktande också genusaspekter. För Teskedsgumman är inte enbart ett ideal, hon omfattar också ett uppror mot idealet.

Exempelvis Knut Imerslunds läsning av Teskedsgumman är, i mitt tycke, oförtjänt tämjande då den helt blundar för hennes sprängkraft som kvinnlig karaktär. Han ser berättelserna om henne som okontroversiella och konfliktfria, och menar att Teskedsgumman enbart bekräftar den traditionella rollen som hemmafrun som passar upp på sin man (Imerslund, "Alf Prøysens diktning" 101–103). Men en sådan läsning förbiser Teskedsgummans rebelliska sida, som inte är enbart humoristiskt utan också subversivt skildrad. När hon vin-

kat av sin man på morgonen gör hon exempelvis "som alla gummor brukar göra. Hon gick och la sej igen - och somnade - fastän hon inte hade städat i huset" (Prøysen, *Mera om gumman* 20). I "Gumman på basar" (Prøysen, *Gumman som blev* 39-45) figurerar tre fina fruar som inte betar sig särskilt fint, vilket de sällan gör i Prøysens berättelser. Fruarna fnyser åt Teskedsgummans bidrag till blåsorkesterbasarens lotteri, men gumman tiger inte still. Med grannflickans hjälp låter hon lotta ut sig själv som docka. Många studier pekar på hur Prøysen som visdiktare och författare för vuxna lierar sig med "den lilla människan" och det är intressant att notera att han även i sina berättelser för barn anlägger ett liknande klassperspektiv. Detta understryks i just den här berättelsen av att gummans bundsförvant är ett barn vars pappa arbetar på fabrik och vars mamma är upptagen med sömnadsarbete långt in på natten. I en av de roligaste scenerna i böckerna om Teskedsgumman får de fina fruarna, som inte drar sig för att skryta med sina egna bidrag till lotteriet, se sina förnäma gåvor vandaliseras av en liten gumma i toppform. Istället för att agera fin prydnadsdocka löper Teskedsgumman amok på basaren, mosar den ena fruns tårta "PLOPP, sa det, och där marscherade gumman i tårtkräm, mandelmassa och marsipanrosor. Frun som hade skänkt bort tårtan skrek, men folket skrattade" (Prøysen, *Gumman som blev* 43). Sedan kladdar hon ner den andra fruns duk och "spatserade rakt upp på brickan, där de sex kaffekopparna stod och började dansa hambo, så kopparna flög åt alla håll och allesammans gick i kras. Det blev ett jubel utan like" (Prøysen, *Gumman som blev* 43).

I 1950-talets Norge var de flesta gifta kvinnor hemmafruar och uttrycket "den slitne husmora" ett välkänt begrepp (Moe). Kari Haave och Tove Brit Haugstveit som studerat hur kvinnor skildras i Prøysens författarskap, konstaterar att kvinnoporträtten sträcker över ett brett spektrum från kvinnor som anpassar sig till sådana som gör uppror. Som exemplet ovan visar betar sig supertanten Teskedsgumman ibland, med miniatyren som förklädnad, synnerligen okonventionellt. Under ytan döljer sig en komplex tantkarakter som ibland är handlingskraftig och rebellisk, ibland sorgsen och nedstämd. Hänvisad till hemmet får gumman ofta nöja sig med den spänning som erbjuds och ibland blir hon så ilska på sin man att hon går gråtande till skogs (se Prøysen, *Teskedsgumman i sagoskogen* 105). Porträttet av Teskedsgumman djupnar när vi uppmärksammar de glimtar som finns av henne som upproriskt fräck eller frustrerad hemmafru i scener som speglar något bortom hennes förnöjsamhet och hemmets idyll.

Bortom idyll och harmoni

Norska Prøysen-forskare har sedan 1970-talet diskuterat huruvida han är en skarpsynt samhällskritiker eller idylliker (se t.ex. Fosse, "Social tendens" 90; Imerslund, *Alf Prøysen*). Summan av den diskussionen är att Prøysen är något av bådadera: han står på de svagas sida men sympatiserar starkt med de som gör det bästa av sin lott här i livet. Forskningen framhåller att Prøysens vuxenprosa främst skildrar karaktärer som överlever, snarare än övervinner, fattigdom och förtryck (Imerslund, "Fra naturalisme" 98). Samtidigt anses han använda utopin för att inspirera till förändring (Hvidsten 58) och det lyfts fram hur hans flytt från landsbygden in till staden, och den klassresa detta innebar, gav honom modet att – med skrattet som vapen – bli mer socialkritisk i sin diktning (Imerslund, "Fra naturalisme" 104–110).

Min förståelse av berättelserna om Teskedsgumman i tantforskningsperspektiv är av liknande dubbel karaktär. Miniaturäventyren tar spjörn mot vardagslunken. Här finns sprickor som pekar bortom idyll och harmoni. Detta att subversitet förekommer under en till synes humoristiskt beskedlig yta är inte ovanligt i en barnlitterär kontext (Lassén-Seger, *Adventures*). Prøysens Teskedsgumma läser jag som en tidlös, gränsöverskridande figur med rötter i myt och saga såväl som en dagsaktuell supertant med skinn på näsan.

Som barnlitterär författare har Prøysen mycket gemensamt med samtida efterkrigstida nordiska ikoner som Astrid Lindgren, Tove Jansson och Lennart Hellsing. Såväl Hellsing som Prøysen har översatt engelska barnkammarrim. Alla har de förnyat den nordiska barnlitteraturen, format generationer av barnläsare samt skrivit folk-kära visor och sångtexter. Alla har erövrat sin plats i litteraturhistorien samtidigt som – eller kanske just därför att – de vägrat vara de beskedliga sagotanter och -farbröder som rollen som barnboks-författare så ofta påbjuder. Men den barnlitterära figur som supertanten Teskedsgumman är mest fruktbar att jämföra med är ändå i mitt tycke Astrid Lindgrens Pippi Långstrump. De är förstas i viss mån varandras motsatser. Medan Pippi är ett barn med vuxenmakt – hon är ekonomiskt oberoende, självständig och fysiskt stark – berövas Teskedsgumman sin vuxenmakt när hon blir liten och svag. Men till karaktären förenas de av ett grundmurat rättvisepatos och varm omsorg om andra. Teskedsgumman ställer sig, liksom Pippi, alltid på de svagas sida. Hon må ha ett hetsigt temperament, men är lekfull, godhjärtad och snabb att trösta, förstå och förlåta. Liksom Pippi har hon drag av den goda modersarketypen (jfr Nikolajeva 39–40).

Eva Söderberg pekar på att det inte finns många fina damer i Astrid Lindgrens böcker som inte skildras komiskt stereotyp. Det samma kan sägas om Alf Prøysens berättelser om Teskedsgumman. Det är också betecknande hur både Lindgrens Pippi och Prøysens Teskedsgumma gör upp med "fina" damer – Pippi genom att parodiera fenomenet när hon tar plats vid kafferepet på ett synnerligen opassande sätt och Teskedsgumman genom att dansa hambo bland de högfärdiga damernas basarvinster. Båda har starka utopiska karaktärsdrag. Båda utmanar rådande föreställningar om hur flickor respektive äldre kvinnor förväntas bete sig.

Idag är den rejäla tanten åter högaktuell samtidigt som hennes roll omförhandlas. Istället för att förlöjligas och marginaliseras lyfts hon fram som en förebild och ett beundransvärt ideal. Tanten står för vardaglighet i en tid av förändring, hon är ett handlingskraftigt subjekt som inte försöker behaga och därmed en symbol för etiska och moraliska värderingar (Lövgren 54). Ja, Göta Petter! Supertanten Teskedsgumman är minsann mer aktuell idag än någonsin.

*Biografisk information: Maria Lassén-Seger är fil. dr. i engelska språket och litteraturen. Hon arbetar som ledande informationsspecialist vid Humanistiska biblioteket vid Åbo Akademi, är litteraturkritiker samt undervisar och forskar i barnlitteratur. Tillsammans med Anne Skaret har hon redigerat *Empowering transformations: Mrs Pepperpot revisited* (2014).*

Noter

1 Kvinnor förekommer överlag flitigt i Prøysens författarskap. Hans visor har iögonfallande ofta kvinnliga huvudpersoner (Hvidsten 53) och många forskare framhåller att Prøysen helst skrev om kvinnor, barn och arbetare i bygdemiljö (Fosse, "Barnesyn" 109; Karlsen 335).

2 För en mer ingående diskussion om förvandlingsmotivet i Teskedsgummanberättelserna se Lassén-Seger, "Miniature metamorphosis".

3 Se exempelvis de tvärvetenskapliga forskarnätverken *FlickForsk!* och *TantForsk!* baserade vid Mittuniversitetet respektive Umeå universitet.

4 På norska utbrister hon "Gubbendarius!" eller "Huff a meg og gubben-darius!"

5 Tove Brit Haugstveit hittar många starka kvinnor som klarar sig trots svåra motgångar hos Prøysen (94).

6 Också Prøysens barnvisor uttrycker stark sympati för och ett försvar av barn. Nina Moe poängterar att medan det vimlar av barn hos Prøysen finns det knappt några alls hos Thorbjørn Egner.

7 Se Lassén-Seger och Skarets "Illustrating Mrs Pepperpot" om hur Teskedsgummans olika illustratörer påverkat karaktärsskildringen.

Referenser

Ambjörnsson, Fanny, och Maria Jönsson, red. *Livslinjer: berättelser om ålder, genus och sexualitet*. Göteborg: Makadam, 2010.

Birkeland, Tone, Gunvor Risa, och Karin Beate Vold. *Norsk barnelitteraturhistorie*. 2. utg. Oslo: Det norske samlaget, 2005.

Ek, Elin. *Supertanten: sylt, småkakor, syjuntor och civilkurage*. [Stockholm]: Bonnier Fakta, 2011.

Ellingson, Laura L., och Patricia J. Sotirin, red. *Aunting: cultural practices that sustain family and community life*. Waco, Tex.: Baylor University Press, 2010.

Engen, Kari Marie. "Menneskesyn og etiske holdninger i Alf Prøysens prosa." *Norsk litterær årbok* (1972): 51–70.

Fosse, Tordis. "Sosial tendens i Alf Prøysens viser." *Norsk litterær årbok* (1974): 89–104.

Fosse, Tordis. "Barnesyn hos Prøysen." *Vestheim* 109–30.

Haave, Kari. "Frå Gunvor Smikkstugun til Matja Madonna: kvinner i Alf Prøysens diktning." *Vestheim* 37–52.

Haugstveit, Tove Brit. "Bland stugujinter, kokker og sladrekjærringer: kvinnesyn og kvinneskjebner i et utvalg noveller av Alf Prøysen." *Imerslund* 84–94.

Hvidsten, Leif Jørn. "Prøysen og evangeliet: en undersøkelse av verdier i Alf Prøysens forfatterskap." *Kirke og Kultur* 103 (1998): 51–69.

Imerslund, Knut, red. *Alf Prøysen: idylliker eller opprører?* [Vallset]: Oplandske Bokforlag, 1995.

---. "Alf Prøysens diktning for barn." *Imerslund* 95–104.

---. "Fra naturalisme til karnevalisme: et paradigmeskifte i Alf Prøysens prosadiktning". *Norsk litterær årbok*, 2008, s. 92–[112].

Karlsen, Ole. "Noko om Prøysens prosastubbar." *Nordlit* 13 (2003): 325–38.

Lassén-Seger, Maria. *Adventures into otherness: child metamorphs in late twentieth-century children's literature*. Åbo: Åbo Akademi University Press, 2006.

---. "Miniature metamorphosis: Mrs Pepperpot empowered." *Lassén-Seger och Skaret* 21–31.

Lassén-Seger, Maria, och Anne Skaret, red. *Empowering transformations: Mrs Pepperpot revisited*. Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing, 2014.

---. "Illustrating Mrs Pepperpot." Lassén-Seger och Skaret 81–92.

Liliequist, Marianne, och Karin Lövgren, red. *Tanten, vem är hon? En (t)antologi*. Umeå: Boréa, 2012.

---. "Tanten. Vem är hon?." Liliequist och Lövgren 11–21.

Lövgren, Karin. "'Ååå tanter, ååå tanter': tant-representationer och forskning." Liliequist och Lövgren 23–59.

Moe, Nina. *Barnet i radio: Thorbjørn Egner og Alf Prøysen som radiokunstnere og visediktere i 1950-åra*. Universitetet i Oslo: Institutt for nordistikk og litteraturvitenskap, 1998.

Nikolajeva, Maria. "Matens mytiska dimensioner." *Läckergommar-nas kungarrike: om matens roll i barnlitteraturen*. Ulla Bergstrand och Maria Nikolajeva. Stockholm: Centrum för barnkulturforskning, 1999. 33–42.

Nilsson, Tomas. "En stor man bakom en liten gumma." *Förskolan* 80.2 (1997): 46–51.

Prøysen, Alf. *Gumman som blev liten som en tesked*. 1956. *Boken om Teskedsgumman och andra sagor*. Alf Prøysen. Övers. Inga och Ulf Peder Olrog. Ill. Björn Berg. Stockholm: Rabén & Sjögren, 1992.

---. *Mera om gumman som blev liten som en tesked*. Övers. Inga och Ulf Peder Olrog. Ill. Björn Berg. Stockholm: Rabén & Sjögren, 1958.

---. *Teskedsgumman i sagoskogen*. Övers. Inga och Ulf Peder Olrog. Ill. Björn Berg. Stockholm: Rabén & Sjögren, 1968.

---. *Göta Petter, sa teskedsgumman*. Övers. Ulf Peder Olrog. Ill. Björn Berg. Stockholm: Rabén & Sjögren, 1968.

----. *Teskedsgumman flyger och far*. Övers. Ulf Peder Olrog. Ill. Björn Berg. Stockholm: En bok för alla, 1972.

---. *Teskedsgumman på camping*. Övers. Inga och Ulf Peder Olrog. Ill. Björn Berg. Stockholm: Rabén & Sjögren, 1969.

---. *Teskedsgummans födelsedag*. Övers. Inga och Ulf Peder Olrog. Ill. Björn Berg. Stockholm: Rabén & Sjögren, 1960.

Røsbak, Ove. *Alf Prøysen: præstvægen og Sjustjerna*. Oslo: Gyldendal, 1992.

Sotirin, Patricia J., och Laura L. Ellingson: *Where the aunts are: family, feminism, and kinship in popular culture*. Waco, Tex.: Baylor University Press, 2013.

Söderberg, Eva. "På besök i Astrid Lindgrens tantgalleri." Liliequist och Lövgren 95–137.

Vestheim, Geir, red. *Ei bok om Alf Prøysen*. Oslo: Det norske samlaget, 1980.

Österlund, Mia. "Vart tog barnet i bilderboken vägen? Tanter och farbröder i finlandssvensk bilderbok." *Till en evakuerad igelkott: festskrift till Maria Nikolajeva*. Red. Maria Lassén-Seger och Mia Österlund. Göteborg: Makadam, 2012. 205–15.